

پیشگفتار چاپ اول

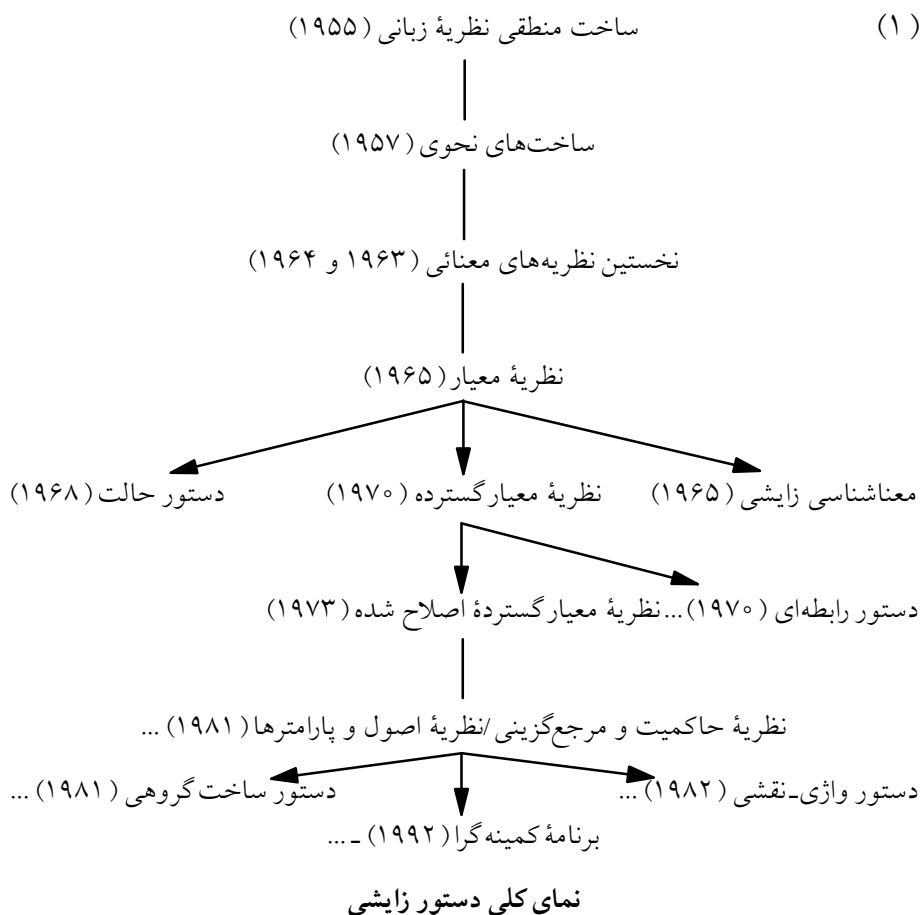
کتاب زبان‌شناسی نظری: پیدایش و تکوین دستور زایشی به توصیف عمده‌ترین رویکرد زبانی در نیمه دوم قرن بیستم میلادی و آغاز هزاره سوم پرداخته است. دستور زایشی مکتبی مسلط و غالب در زبان‌شناسی نظری امروز است و مجموعه‌ای از نظریه‌های زبانی را که جملگی بر دو باور فلسفی و زبان‌شناختی زیر استوارند در بر می‌گیرد: (الف) برخی از ویژگی‌های زبان زیستی و فطری‌اند و از این رو کودک هنگام تولد مجهز به آنهاست و (ب) بارزترین جنبه زبان ساختار صوری و ریاضی‌گونه آن است. این مکتب از پیشینه‌ای کهن برخوردار است زیرا ریشه در مطالعات زبانی دستورنویس هندی پانینی (قرن چهارم پیش از میلاد)، آراء فلسفی افلاطون (قرن چهارم پیش از میلاد)، و تفکرات عقل‌گرایانه دکارت (قرن هفدهم میلادی) دارد. احیا کننده این آراء و افکار در قرن بیستم آورام نوآم چامسکی زبان‌شناس شهیر امریکائی (متولد هفتم دسامبر ۱۹۲۸ در شهر فیلادلفیا واقع در ایالت پنسیلوانیا) است. در کتاب اخیری که به شرح زندگی چامسکی اختصاص یافته (بارسکی ۱۹۹۷) آمده است که وی یکی از مهمترین شخصیت‌های قرن بیستم است و درباره او گفته‌اند که برای نسل‌های آینده آنگونه خواهد بود که گالیله، دکارت، نیوتن، یا پیکاسو برای نسل کنونی است. در فهرست ده‌نفره شخصیت‌های تمام اعصار و قرون در فهرستگان هنر و علوم انسانی مربوط به سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۲ نام وی در جایگاه هشتم قرار دارد و برخی از ناموران پیش از او عبارت‌اند از شکسپیر، ارسطو، افلاطون، و فروید و پس از او نام هگل آمده است. چامسکی تا سال ۱۹۹۷ افزون بر هفتاد کتاب و بیش از هزار مقاله در زبان‌شناسی، فلسفه،

سیاست علوم شناختی، و روان‌شناسی نوشته است و هم‌اکنون استاد برجسته مؤسسه فناوری ماساچوست (ام. آی. تی.) است (همان منبع، ص ۳ و ص ۲۱۹، پی‌نوشت ۲). چامسکی در سال ۱۹۴۹ میلادی تحصیلات دوره لیسانس خود را در دانشگاه پنسیلوانیا به پایان رساند. رساله او در آن مقطع تحصیلی درباره عبری نو بود. آن رساله بعد تعدیل و گسترش یافت و در سال ۱۹۵۱ به عنوان رساله فوق لیسانس ارائه شد. نیل اسمیت در پیشگفتار کتاب چامسکی (۲۰۰۰a) گفته است که آن اثر مقدماتی " ... سرآغاز دستور زایشی نوین بود" (ص ۷۱). چامسکی نیز رساله ۱۹۵۱ خود را "نخستین اثر نوین در دستور زایشی" خوانده است (۲۰۰۰b، ص ۴۳). اما اولین کتابی که معرف دستور زایشی است کتاب ساخت منطقی نظریه زبانی، نوشته چامسکی، است که تاریخ نگارش (و نه نشر) آن سال ۱۹۵۵ است.^۱ دستور زایشی، یا به تعبیر نگارنده، مکتب زایشی، که انقلابی در زبان‌شناسی و علوم شناختی دانسته می‌شود اکنون تبدیل به درختی تنومند شده است. بدنه و تنه اصلی نمایانگر خط فکری شخص چامسکی و جمع‌کنندگی از پیروان اوست و شاخ و برگ‌های آن انشعاب‌هایی‌اند که از آن جوانه زده‌اند و در تکوین آن دستور و شکل دهی چهره‌های امروزین آن تأثیرگذار بوده‌اند. نمودار ۱ نمای کلی این درخت را ترسیم کرده است.

در این کتاب پیدایش و تکوین نظریه‌های زبانی مذکور در نمودار ۱ در قالب فصل‌های جداگانه معرفی خواهند شد. پیش از ورود به مباحث آن نظریه‌ها، در فصل مقدمه از سه رویکرد غالب و مسلط در زبان‌شناسی نظری امروز یعنی زبان‌شناسی صورت‌گرا، زبان‌شناسی نقش‌گرا، و زبان‌شناسی شناختی صحبت خواهد شد و در دیگر فصل‌های کتاب (فصل‌های دوم تا دوازدهم) نظریه‌های نام‌برده شده در نمودار ۱ شرح داده خواهند شد.

در نگارش این کتاب، که دوازده سال طول کشید، هدف‌ها و ملاحظات مندرج در مفاد ۲/۱ تا ۲/۱۰ مورد نظر نگارنده بوده‌اند.

۱. مطالب فوق در این پاراگراف را در این ویراست افزوده‌ام.

(۲/۱) تألیف کتابی که معرف چهره واقعی دستور زایشی باشد. نگارنده تلاش کرده است که بر اساس منابع اصلی و دست اول این دستور خواننده را از مسیری که این نظریه‌ها پیموده‌اند هدایت کند و بدین‌سان تصویری واقعی از سیر تحولات نظری به دست دهد. اگرچه بی‌گمان این هدایت بیانگر استنباط، شناخت، و فهم نگارنده از این نظریه‌ها و از این‌رو منعکس‌کننده منظر وی به رخدادهاست لیکن پرهیز از یک‌سویگی و گرایش به یک نظریه و بزرگ‌نمایی آن و نادیده گرفتن دستاوردهای انشعاب‌های این دستور یا بی‌مهری نسبت به آنها همواره مورد توجه

نگارنده بوده است.

- (۲/۲) برطرف کردن خلأ نظری موجود در زبان‌شناسی امروز ایران از دل مشغولی‌های جدی نگارنده بوده است.
- (۲/۳) فراهم نمودن زمینه لازم برای دانشجویان و پژوهشگران برای راه‌یابی به متون تخصصی رشته را نیازی مبرم تشخیص دادم.
- (۲/۴) معادل‌سازی برای اصطلاحات تخصصی جدید یک ضرورت است.
- (۲/۵) جنبه آموزشی کتاب مورد تأکید ویژه بوده است.
- (۲/۶) حداقل دانش و معلومات زبان‌شناسی برای ورود به کتاب مد نظر بوده است تا اینکه علاوه بر دانشجویان زبان‌شناسی برای پژوهشگران و دانشجویان رشته‌های مرتبط و نیز علاقه‌مندان به مسائل زبان و زبان‌شناسی و نظریه‌های زبانی نیز قابل استفاده باشد.
- (۲/۷) هر مفهومی که معرفی و توصیف شده مستند است، به این معنا که نخستین منبع (یا منابع) اصلی‌ای که مفهوم را مطرح کرده مورد استناد واقع شده و مبنای توصیف قرار گرفته است. در انتخاب مثال‌ها نیز این پایبندی به متون اصلی رعایت شده است و به این خاطر است که اکثر قریب به اتفاق مثال‌ها از زبان انگلیسی است.^۱ همچنین از آنجا که در مقایسه با زبان انگلیسی (و بعضی زبان‌های دیگر) میزان پژوهشی که در این چارچوب‌ها در مورد زبان فارسی انجام شده بسیار اندک است و توصیف‌ها و تحلیل‌های انجام شده نیز بحث‌انگیز است، نگارنده ترجیح داده است از مثال‌ها و شواهد فارسی استفاده نکند.
- (۲/۸) تلاش شده است که تحولات نظری با توجه به سیر زمانی رخداد آنها ارائه

۱. در سرتاسر کتاب مثال‌ها و نمودارهای بسیاری از منابع مختلف نقل شده‌اند. برای متمایز کردن شماره این مثال‌ها و نمودارها در منبع اصلی از شماره آنها در کتاب حاضر، شماره‌های مربوط به منبع اصلی را در قلاب، []، جای داده‌ام.

شود و از این رو نمایانگر مراحل تکوینی این دستور باشد.
(۲/۹) در معرفی انشعاب‌ها از تنه اصلی این دستور نیز سیر پیدایش و تکوین هر انشعاب بر اساس منابع اصلی توضیح داده شده است.
(۲/۱۰) افزون بر ترسیم مراحل تکوینی نظریه‌ها، چهره کنونی و به روز آنها نیز با جزئیات لازم توصیف شده است.

در مدت نگارش این کتاب استاد گرانمایه، جناب آقای دکتر علی اشرف صادقی، همواره مشوق نگارنده بود و یکی از منابع ارزشمند مورد نیازم را با سخاوت علمی بی نظیر خود در اختیارم نهاد. در مراحل مختلف تألیف کتاب از گفتگوی حضوری و تبادل نظر با تعدادی از زبان‌شناسانی که در پیدایش و یا تکوین نظریه‌های زبانی مورد وصف تأثیرگذار بوده‌اند بهره فراوان برده‌ام. به ویژه مایلم مراتب قدردانی خود را از جورج لیکاف (دانشگاه کالیفرنیا در برکلی)، رونالد لانگاکر (دانشگاه کالیفرنیا در سان‌دی‌اگو)، چارلز فیلمور (دانشگاه کالیفرنیا در برکلی)، رابین لیکاف (دانشگاه کالیفرنیا در برکلی)، جون برزنن (دانشگاه استنفرد)، و آیوان ساگ (دانشگاه استنفرد) ابراز دارم.

پیشگفتار ویراست دوم

کتاب حاضر ویراست جدید زبان‌شناسی نظری: پیدایش و تکوین دستور زایشی است. در این ویراست، تغییرات زیر اعمال شده است:

(۱) فصل 'برنامه‌کمینه‌گرا' (فصل دوازدهم) که در چاپ اول کوتاه و مختصر بود اکنون گسترش یافته و مفصل و کاملاً روزآمد شده است.

(۲) فصل تازه‌ای با عنوان 'نظریه بهینگی' (فصل سیزدهم) به کتاب افزوده شده است.

(۳) فصل اول با عنوان 'نگرش‌های مسلط در زبان‌شناسی نظری امروز' (وگاه بعضی فصل‌های دیگر) با توجه به منابع جدید تکمیل شده است.

(۴) همه فصل‌ها بخش‌بندی موضوعی شده است.

(۵) در پایان هر فصل بخشی با عنوان 'خلاصه' اضافه شده است.

(۶) اصلاحات ویرایشی و گاه محتوایی در سرتاسر کتاب انجام شده است.

(۷) تعدادی از 'برابر نهاد'ها تعدیل یافته و به 'اصطلاح' نزدیک شده است.

(۸) اکنون شماره همه مثال‌ها، نمودارها، و شکل‌ها فارسی است و به طور

یکدست در سمت راست آنها آمده است. شماره آنها در متن اصلی (متنی که از آن نقل شده) در سمت چپ مثال، نمودار، یا شکل در درون قلاب جای داده شده است.

از استاد بزرگوار آقای دکتر احمد احمدی، رئیس محترم سازمان مطالعه و

تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، که با محبت خود اینجانب را ترغیب

نمودند که جای اصلی این کتاب به عنوان کتاب دانشگاهی در سلسله انتشارات

سمت می‌باشد صمیمانه سپاسگزارم. از آقای دکتر سید طه مرقاتی، معاون محترم

پیشگفتار ویراست دوم ۷

پژوهشی سمت، دکتر ارسلان گلفام استاد محترم دانشگاه تربیت مدرس، سرکار خانم شهره روغنی مدیر محترم پژوهشی سمت، و آقای مهدی احمدی دبیر محترم گروه زبانشناسی سمت که در مراحل مختلف انتقال این اثر به سمت تلاش فراوان کردند تشکر می‌کنم. خانم مریم جابر دانش‌آموخته رشته زبانشناسی و ویراستار سمت در ویرایش کتاب بسیار کوشش کرد. از ایشان و دیگر کارکنان محترم که در نشر این اثر سهیم‌اند متشکرم.

پس از انتشار چاپ اول کتاب، به طرق گوناگون مورد لطف و تشویق استادان، دانشجویان، و پژوهشگران قرار گرفتم. در مواردی هم پیشنهادهایی برای بهبود کار دریافت کردم. لازم می‌دانم مراتب امتنان خود را از همه آن عزیزان که بر من منت گذاشتند و نظرات خود را با اینجانب در میان نهادند ابراز دارم. همچنان چشم به راه دریافت دیدگاه‌ها، پیشنهادها، و توصیه‌های خوانندگان گرامی هستم.

محمد دبیر مقدم

زمستان ۱۳۸۲